

5. Виндельбанд В. Философия культуры и трансцендентальный идеализм / В. Виндельбанд // Культурология. XX век : Антология. – М. : Юрист, 1995. – С. 57–68.
6. Вуд Дж. Солнце, Луна и древние камни / Дж. Вуд. – М. : Мир, 1981. – 269 с.
7. Вулли Л. Ур халдейский / Л. Вулли. – М. : Издательство восточной литературы, 1961. – 251 с.
8. Духовная культура древнего населения Украины. Тезисы докладов научно-практической конференции – К. : Музейное объединение «Киево-Печерский государственный историко-культурный заповедник». Институт археологии АН УССР, 1989. – 67 с.
9. Кассирер Э. Опыт о человеке: введение в философию человеческого культуры / Э. Кассирер // Проблема человека в западной философии : Переводы. – М. : Прогресс, 1988. – С. 3–30.
10. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды / С. Б. Крымский. – К. : Курс, 2000. – 308 с.
11. Павленко Ю. В. Символічний світ як реальність у Григорія Сковороди і у філософії XX ст. / Ю. В. Павленко // Софія. – 2009. – № 7. – С. 49–52.
12. Павленко Ю. В. Ранні форми релігії та архетипічна структура архаїчної моделі світу / Ю. В. Павленко // Культурологічні студії. – Вип. 1. – К. : Видавничий дім «KM Akademia», 1996. – С. 163–192.
13. Сковорода Г. Сочинения : в 2-х томах / Г. Сковорода. – М. : Мысль, 1973. – Т. 2. – 486 с.
14. Флоренский П. А. Столп и утверждение истины / П. А. Флоренский // Флоренский П. А. Соч. в 2-х томах. – М. : Правда, 1990. – Т. 1. – Ч. 1. – С. 326–391.
15. Хокинс Дж. Разгадка тайны Стоунхенджа / Дж. Хокинс. – М. : Мир, 1973. – 256 с.
16. Хокинс Дж. Кроме Стоунхенджа / Дж. Хокинс. – М. : Мир, 1977. – 268 с.
17. Чижевский А. Л. На берегу Вселенной: Годы дружбы с Циолковским. Воспоминания / А. Л. Чижевский. – М. : Мысль, 1995. – 715 с.
18. Чмихов М. О. Давня культура / М. О. Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с.
19. Чмихов М. О. Археологія і давня історія України / М. О. Чмихов, А. М. Кравченко, І. Т. Черняков. – К. : Либідь, 1992. – 376 с.
20. Чмихов М. О. Від яйця-райця до ідеї Спасителя / Микола Чмихов. – К. : Либідь, 2001. – 432 с.
21. Чмихов Н. А. Истоки язычества Руси / Н. А. Чмихов. – К. : Либідь, 1990. – 384 с.
22. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.

Yu. Pavlenko

IDEOLOGICAL PRINCIPLES OF CONCEPT KOSMOARCHEOLOGICALY OF MYKOLA CHMYHOV

The article is dedicated to finding creative of M. Chmyhov, who thoroughly investigated the idea of old people of the universe and the first in Ukraine opened kosmoarchaeology as a scientific field.

Keywords: archeology, kosmoarheology, The universe, Mykola Chmyhov.

Матеріал надійшов 20.02.2012

УДК 008:39](477-25)

Нікішенко Ю. І.

МІСТО ТА ЙОГО ПОВСЯКДЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ (ЕТНОЛОГІЧНОЇ) ПРАКТИКИ НА КАФЕДРІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ НАУКМА

Матеріали цієї статті зачіпають проблему дослідження міської культури в процесі проходження студентами-культурологами дослідницької (етнологічної) практики. Автор аналізує матеріал, зібраний студентами під час проходження практики, і його актуальність для подальших наукових досліджень, а також ставить питання щодо необхідності формування наукових методів з вивчення міського повсякдення та нових підходів до вивчення міста в контексті етнології.

Ключові слова: місто, культура повсякдення, дослідницька (етнологічна) практика, Київ.

Дослідницька (етнологічна) практика проводиться на кафедрі культурології впродовж досить тривалого часу, а з 2000 р. набула характеру

постійно діючої експедиції, що працює за певною програмою. Перші роки діяльність експедиції була спрямована на дослідження традиційно-

побутової культури різних за етнічним складом регіонів України. Спочатку це був Буджак – один із поліетнічних регіонів, де робота велась за програмою дослідження етнокультурних процесів та міжкультурної взаємодії в поліетнічних регіонах. Потім експедиція працювала на Волині та Київщині, коли метою практики було вивчення сучасного стану етнічної культури у різних етнографічних зонах України. Матеріали, зібрані студентами у сільській місцевості в процесі роботи, склали вагомий частину етнографічної колекції Музею історії культури, що існує при кафедрі культурології і експозицію якого було відкрито восени 2001 р.

Дослідження, проведені під час практики, з одного боку, дали змогу зібрати достатню кількість інформації, що стосується сучасного стану функціонування традиційно-побутової культури сільського населення різних регіонів України, а з іншого, привернули увагу до деяких проблем, які поки що недостатньо добре розроблені та методологічно обґрунтовані вітчизняними етнологами.

Однією з таких проблем є етнографія міста та культура повсякдення міста. Ці напрями тривалий час досліджувалися спорадично, не привертати пильної уваги етнологів і тому є перспективними для поглибленої розробки. Відтак, проблематику вивчення міста було покладено в основу нової програми дослідницької (етнологічної) практики, основним завданням якої стало дослідження міста, його культури в цілому та, зокрема, повсякденного життя городян.

Загалом, культура повсякдення останнім часом починає привертати дедалі більше уваги з боку вітчизняних науковців, у тому числі й етнологів. Стосується це також і міської повсякденності, тому дослідження у цій царині своєї актуальності не втрачуть упродовж тривалого часу. І організація практичної дослідницької роботи студентів у цьому напрямі може дати значний додатковий інформативний матеріал, а також сприятиме формуванню комплексу наукових інтересів, що у перспективі можуть перейти у цілеспрямовані тривалі наукові дослідження.

Проблематика вивчення міської культури стає темою дослідницької (етнологічної) практики у 2007 р. За цей час у програмі практики мали місце певні зміни, що стосувалися як тематики самого дослідження, так і методів роботи. Варто зауважити, що чітко розробленої методики вивчення міста та його культури етнологами не створено, тому при складанні програми практики необхідно було виходити з того, що студенти працюватимуть, використовуючи етнографічну методику, сформовану для роботи у сільській місцевості. З одного боку, це не створювало значних проблем, а з іншого – виникали певні не-

узгодженості через те, що окремі аспекти міського життя, зокрема, побутова сфера, відрізняються від життя сільського.

Перші роки завданням практики було радше не деталізоване вивчення окремих явищ міської культури, а порівняння традицій міського життя різних регіонів України на прикладі аналізу якоїсь однієї сторони побуту. Студенти мали завдання опрацювати за допомогою запитальника специфіку весільної обрядовості, звичаїв, пов'язаних із народженням дитини, і на основі отриманого матеріалу зробити висновки про те, що вирізняє міські звичаї і чи мають вони власні унікальні риси. З'ясувалося, що в умовах міста студентам складніше знаходити інформантів, формувати принципи вибірки та розробляти власні запитальники за обраною темою, оскільки за основу бралися класичні принципи етнографічного дослідження, де основними інформантами є передовсім літні люди, а в міських умовах цінною є інформація, яку отримано від різних вікових груп, оскільки саме у такий спосіб можна простежити динаміку розвитку та функціонування того явища, що є об'єктом дослідження.

Також певні складнощі постали в процесі написання звіту, оскільки порівняльний аналіз, який є неодмінною складовою цієї частини студентського дослідження, проводився за принципом зіставлення міської культури та традиційних етнографічних описів народної культури, що призводило до висновків про деетнізоване міське суспільство, яке втрачає традиції або ж дуже сильно їх видозмінює, у тому числі шляхом різних запозичень та інновацій. Тобто, поки що у студентів ще не склалася точка зору на міську культуру як таку, що сформувалася в умовах поліетнічного та полікультурного середовища і створила власний комплекс явищ, які хоча й мають у своїй основі етнічну українську традицію, але тим не менше існують і розвиваються в умовах міського простору і набувають власних специфічних рис.

Ситуація дещо змінилася, коли основним об'єктом практики було обрано Київ та його культуру. Насамперед перед студентами було поставлено завдання вивчати саме київське повсякдення та київський культурний і архітектурний простір. Такий підхід, перш за все, розширював джерельну базу, оскільки у цьому випадку необхідно було не лише залучати дані опитування, а й візуально фіксувати обрані об'єкти, працювати у бібліотеках та архівах. Крім того, це давало можливість ширше поглянути на культурний простір Києва, його архітектурний ландшафт і виокремити ті специфічні риси, що притаманні саме його культурі.

Робота над темою Києва та його культури розпочалася у 2009 р. і з того часу є ключовим

моментом програми довготривалого дослідження, яке охоплює різні сфери міського життя та побуту. Фактично, на базі дослідницької (етнографічної) практики було створено осередок з вивчення повсякденного життя міста, до роботи якого крім студентів, що проходять дослідницьку практику, фактично долучаються також ті, хто пише курсові та кваліфікаційні роботи, присвячені київській тематиці. Як приклад можна згадати кваліфікаційні роботи студенток, де проробляється міський міф Києва (А. Моголюк) та аналізується соціальна структура міста через архітектуру житлової забудови (О. Прокопенко), які були захищені у червні 2011 р.

Кожного разу при організації практики студентам пропонували ключову тему дослідження, в межах якої вони могли обирати власний напрям. Так, у 2009 р., оскільки студенти вперше працювали саме у Києві і з київським матеріалом, програма практики передбачала досить широку тематику, однак ключовою проблемою була міська архітектура різного призначення. Основну увагу було приділено загалом традиції забудови міста, специфіці так званої міщанської житлової забудови, а також особливостям дачної архітектури київських передмість. Працюючи над цими питаннями, студенти не лише зверталися до традиційних методів (опитування та візуальна фіксація), а й працювали у бібліотеках та фондах Державного архіву м. Києва. Це дало змогу ознайомити їх із різними способами наукового пошуку та розширити коло джерел для написання наукового звіту.

У 2010 р. темою практики також був архітектурний ландшафт Києва, на цей раз об'єктами дослідження були споруди різного призначення: як житлові, так і промислові, зведені на межі XIX та XX ст. Зокрема, увагу студентів привернули будівлі двох пивоварних заводів по вул. Фрунзе, 35 та по вул. Фрунзе, 41, зведені у позаминулому столітті. І варто зауважити, що практиканти Г. Аба, Н. Нешевець та Н. Пона досить сумлінно поставилися до завдання і провели ґрунтовне дослідження, опрацювавши досить значний архівний матеріал для того, щоби простежити історію та функції різних споруд цих заводів, а паралельно й історію промисловості.

Також цього року досліджувалася житлова забудова Подолу і Верхнього міста. Основну увагу студентів було спрямовано на вивчення специфічних рис житлової архітектури, як-от кількість поверхів, специфіка планування, декору, призначення приміщень. Важливо, що практиканти насамперед звернулися до вивчення історії та характеристик тих будинків, що перебувають у непевному становищі – відселені, напівзруйновані тощо. Наведемо лише один приклад зі звіту студентки А. Авраменко. Вона

опрацювала велику кількість документів з Державного архіву м. Києва для того, аби віднайти інформацію щодо історії будівлі по вул. Ярославській, 6, і ця інформація виявилася вельми цікавою, оскільки будинок спочатку зводився як житловий, а надалі у ньому містилася фабрика з виготовлення солодошів. Це лише крихітний епізод із життя міста, але навіть за такими крихтами можна поступово реконструювати повсякденність Києва та окремих його районів.

Студентки Д. Косенко та В. Онісімова працювали над історією будинків у Верхньому, або Старому місті (на вулиці Ярославів Вал та прилеглій до неї). Вони також обрали об'єктами свого дослідження будинки, які перебувають на межі знищення. Зібрана студентами інформація може стати корисною тим їхнім колегам, які зацікавлені темою Києва у майбутньому, оскільки вона стосується не лише зовнішніх характеристик будівель та декору, а й історії їхніх мешканців.

Окремо варто згадати дослідження В. Беленко, яка працювала над темою традиційної одноповерхової забудови Києва та його колишнього передмістя – Олександрівської слободи. Там досі можна знайти зразки архітектури, що являє собою інваріант типового селянського (або бідного міщанського) житла, хоча під час Великої Вітчизняної війни цей район сильно постраждав і у повоєнні роки забудовувався заново. Метою роботи студентки В. Беленко було виявити стійкість будівельних традицій у окремих районах міста, і вона впоралася зі своїм завданням.

У 2011 р. завдання для практикантів було змінене й основною темою стало повсякденне життя киян XX ст. Робота над цим завданням виявилася складнішою, ніж у попередні роки, коли основним об'єктом практики була архітектура. Тепер необхідно було чітко виокремити не лише напрям дослідження, а й його мету, сформулювати завдання і працювати саме над обраною темою. Вдалося це всім по-різному, але загалом студенти відкрили для себе ті сторони київського повсякдення, над якими вони досі або не задумувалися, або ж сприймали як щось звичне, не приділяючи йому окремої уваги.

Наведемо лише кілька прикладів. Приміром, О. Марченко обрала об'єктом свого дослідження Андріївський узвіз. Ця вулиця відкрилася для неї в абсолютно іншому ракурсі, оскільки робота з різними джерелами дала їй змогу зібрати значну кількість інформації щодо забудови вулиці та людей, що мешкали на ній у різні часи. Студентка М. Піскорська досліджувала повсякденне життя мешканців Подолу у середині XX ст., а студентки Н. Глех, А. Мельник та Х. Харкевич звернулись до теми зонування міста за трамвайним маршрутом № 12, що сполучає Поділ із

колишньою дачною місцевістю Пуща-Водиця. Досить цікавою видається також робота Я. Гончарук, В. Односум та В. Кучинської, присвячена традиціям проводити дозвілля у київських парках. Усі дослідження свідчать про те, що, з одного боку, студенти зацікавлені обраною темою і намагаються зібрати якомога більше матеріалу, але, з іншого, робота над такими питаннями створює значну кількість проблем під час аналізу та узагальнення матеріалу, оскільки, як уже зазначено, чітко сформульованої методики проведення етнографічних досліджень у місті ще не розроблено.

Ця проблема постала і перед студентами, що проходили дослідницьку етнологічну практику у вересні–листопаді 2011 р. Темі їхніх досліджень також стосувалися різних сторін міського повсякдення, зокрема, дитинства, традицій приймати гостей та ходити у гості (О. Єрмак та О. Сосницька), новорічних традицій (В. Левицький та М. Йосифович), азартної гри (А. Розанова), традицій листування (М. Кінович та М. Шило) тощо. Всі роботи містять цікавий матеріал, більше того, спостерігається тенденція поступового відходу від негативного оцінювання міської культури повсякдення. Звісно, брак методологічної бази впливає на результати досліджень негативно, але в цілому можна сказати, що дослідження київського міського повсякдення, ставши системними, дають змогу зібрати той матеріал, який потім можна буде систематизувати, узагальнити і використовувати як джерело для написання як курсових чи кваліфікаційних робіт, так і наукових статей.

Окремо варто зауважити, що дослідження київського повсякдення стали системнішими та якіснішими тоді, коли до організації та проведення дослідницької практики долучилася аспірантка кафедри культурології НАУКМА В. Осьмак, відомий фахівець у києвознавстві. Вона весь час бере активну участь у роботі зі студентами, допомагає практикантам працювати над обраною проблематикою.

Загалом, підсумовуючи, можна зробити висновки про те, що дослідження міського повсякдення і, зокрема, повсякдення Києва, є перспективним та актуальним напрямом у контексті як наукової, так і організаційно-педагогічної діяльності. Завдяки таким дослідженням не лише накопичується значна кількість подекуди справді унікальної інформації, а й реалізується можливість для студентів ближче ознайомитися з повсякденним життям Києва та пізнати його культурну історію через безпосередній контакт з її носіями. Інформація, зібрана студентами, може стати в пригоді тим, хто так чи так цікавиться Києвом і працює над проблемами його вивчення та збереження культурної спадщини. Подібні дослідження мають стати системними і довготривалими, що, звісно, потребує корекції та вдосконалення завдань і програми дослідницької (етнологічної) практики та пошуку адекватних методів, що могли би бути залучені до цього. Тобто, на цей момент києвознавчі дослідження на кафедрі культурології перебувають лише на початку тривалого і довгого шляху дослідження повсякденного життя Києва.

Yu. Nikishenko

CITY AND ITS EVERYDAY LIFE IN THE CONTEXT OF THE RESEARCH (ETHNOLOGICAL) PRACTICE AT THE DEPARTMENT OF THE CULTURAL STUDIES OF THE NATIONAL UNIVERSITY “KIEV-MOHYLA ACADEMY”

The materials of this article are touching the problem of the researching of the city culture during the research ethnological practice of students from the Department of the Cultural Studies. The author is analysis the material which was gathered during the practice and its actuality for the further scientific researches and also touches the question of necessary to create scientific methods for researching of city everyday life and new methods for researching of city in the ethnological context.

Keywords: city, everyday culture, research ethnological practice, Kiev.

Матеріал надійшов 13.02.2012